

Belgisch auteursrecht en EU-richtlijn: gevolgen voor het beheren van klank- en beeldarchief ¹

Auteursrecht en naburige rechten stellen diverse problemen bij het bewaren en in raadpleging geven van bepaalde hedendaagse archieven. Er biedt zich evenwel een kans aan om dat spanningsveld enigszins te ontmijnen.

Auteursrecht

De Richtlijn 2001/29/EG van het Europees Parlement en de Raad van 22 mei 2001 betreffende de harmonisatie van bepaalde aspecten van het auteursrecht en de naburige rechten in de informatiemaatschappij² opent mogelijkheden om de nogal strikte bepalingen van de Belgische wet betreffende het auteursrecht en de naburige rechten, een wet van 30 juni 1994³, wat te versoepelen in een voor het archiefwezen en andere bewaarinstellingen gunstige zin. Daar moet evenwel meteen aan toegevoegd worden dat de EU-richtlijn van 22 mei 2001 althans in België nog geen enkel effect heeft gesorteerd. De opstellers van die richtlijn, blijkbaar in een optimistische bui, hadden nochtans geëist dat alle lidstaten tegen uiterlijk 22 december 2002 hun nationale wetgeving aan de nieuwe EU-richtlijn zouden hebben kunnen aanpassen. Ook wat betreft deze aangelegenheid doet België zijn roemruchte faam van slak in het omzetten van EU-recht in nationaal recht alle eer aan.

Waar gaat het precies om? De Belgische wet op het auteursrecht en de naburige rechten uit 1994, laat bedroevend weinig manoeuvreerruimte aan musea en archiefbewaarplaatsen die recente tekeningen, foto's, films of geluidsopnames bewaren, waarvan zij niet ook alle eraan verbonden rechten verkregen hebben⁴. Zowel bij de bewaring als bij het eventueel in raadpleging geven van die archiefbescheiden doet zich een probleem voor, dat vele facetten vertoont en dat in dit korte bestek slechts op een – misschien voor sommigen ergerlijk – simplificerende manier geschetst kan worden. De auteur of maker geniet gedurende zijn hele leven van het auteursrecht verbonden aan zijn scheppingen. En tot 70 jaar na zijn dood komt dit auteursrecht ook toe aan de persoon die de auteur heeft aangewezen of, indien dat niet gebeurd is, aan de erfgenamen van de auteur. Het auteursrecht omvat in de eerste plaats vermogensrechten en in de tweede plaats ook morele rechten.

De vermogensrechten verbonden met het auteursrecht, in veel gevallen opgevolgd en opgeëist door inningsmaatschappijen, zijn de volgende. Ten eerste het *repro-*

MARC THERRY is archivaris bij het
Rijksarchief te Kortrijk
rijksarchief.kortrijk@arch.be

ductierecht, dat inhoudt dat het werk van de auteur niet gereproduceerd mag worden zonder zijn toestemming. Meestal gaat dit gepaard met een financiële vergoeding voor de auteur. Dat reproductierecht omvat ook het exclusieve recht om toestemming te geven tot het bewerken of vertalen van het werk – het zogeheten adaptatie- en vertalingsrecht – en ook het huur- en leenrecht, dat wil zeggen het exclusieve recht om toestemming te geven tot het verhuren of het uitleenen van het werk. Verder behoort tot de vermogensrechten die deel uitmaken van het auteursrecht ook nog het *publiek mededelingsrecht*. De Belgische wet van 1994 stelt in artikel 1, paragraaf 1 onder meer: “Alleen de auteur van een werk van letterkunde of kunst heeft het recht om het werk volgens ongeacht welk procédé aan het publiek mede te delen”. Behalve enkele uitzonderingen, opgesomd in artikel 22 van de wet, en waarvan de belangrijkste misschien wel “de kosteloze privé-mededeling in familiekring” en “de reproductie (...) in familiekring” zijn, moet men voor alle andere reproducties en mededelingen aan het publiek de toestemming krijgen van de auteur. Het gaat daarbij niet alleen om directe mededelingen, maar ook om indirecte mededelingen, mededelingen door een omroep of mededelingen die gebeuren door elektronische consultatie. Een laatste vermogensrecht verbonden aan het auteursrecht is het *volgrecht*, dat alleen betrekking heeft op werken van beeldende kunst. Dat recht wijst de auteur of zijn nabestaanden een vergoeding toe telkens een plastisch kunstwerk openbaar verkocht wordt.

Naast de vermogensrechten omvat het auteursrecht ook nog drie morele rechten, die in tegenstelling tot de vermogensrechten geen betrekking hebben op de exploitatie van het auteursrechtelijk beschermde werk, maar wel op de intieme band tussen de auteur en zijn creatie. Het gaat meer

bepaald om het recht een werk bekend te maken (*divulgierecht* genoemd), het *paterniteitsrecht* of het recht om het vaderschap van een auteursrechtelijke creatie op te eisen of te weigeren, en het *integriteitsrecht*, waardoor de auteur zich kan verzetten tegen elke misvorming, verminking of andere wijziging van zijn werk.

Archiefpraktijk

Bij audiovisuele werken, zoals een film, een diantage, een powerpointpresentatie, een videospelletje... is er meestal meer dan één auteur. En verder zijn daarbij ook uitvoerende kunstenaars betrokken die de zogeheten naburige rechten genieten of ze kunnen overdragen aan hun opdrachtgever. Bij geluidswerken zijn de uitvoerders meestal nog belangrijker. Onder uitvoerende kunstenaars moeten we verstaan: fysieke personen die acteren, zingen, musiceren, dansen, reciteren, declameren, of anderszins een werk van letterkunde of kunst op- of uitvoeren. Ook een orkestleider en een theaterregisseur kunnen als uitvoerende kunstenaars beschouwd worden. Al deze personen kunnen aanspraak maken op zowel vermogensrechten als morele rechten. Bij geluidswerken is het bovendien vaak moeilijk om de auteur of auteurs te achterhalen. Het gaat bij geluidswerken altijd om reproducties, duplicaties van het eigenlijke werk. Maar het kan daarbij zowel gaan om de opname van een concert als om de registratie van uiteenlopende gebeurtenissen, zoals een betoging of een plechtigheid. Volgens artikel 38 van de Belgische wet op het auteursrecht en de naburige rechten vervallen de rechten van de uitvoerende kunstenaars vijftig jaar na de datum van de prestatie.

Volgens de Belgische wet is de reproductie of de mededeling van geluidswerken en audiovisuele werken slechts in enkele gevallen niet onderworpen aan het auteursrecht en de naburige rechten. Als dat in familiekring gebeurt en alleen voor gebruik binnen die besloten kring, dan kunnen de auteur of auteurs en ook de uitvoerders zich daar niet tegen verzetten of een vergoeding eisen. De wet voorziet ter compensatie daarvan een vergoeding, te betalen door de producenten en verdelers van apparaten waarmee de reproductie mogelijk wordt (audio- en videorecorders, cd-writers, en dergelijke) en eveneens te betalen door de producenten en verdelers van de dragers waarop reproducties worden vastgelegd (audio- en videobanden, compact discs, dvd's).

Een andere uitzondering voorziet de Belgische wet van 30 juni 1994 in de aangepaste versie van 3 april 1995 voor het Koninklijk Belgisch Filmarchief, dat zonder vergoedingen aan de makers en uitvoerders te betalen, films mag kopiëren "*met het oog op de goede bewaring van het cinematografisch patrimonium*" (artikel 22, paragraaf 1, lid 8). Verder mogen er volgens dezelfde wet ook korte fragmenten van auteursrechtelijk beschermd werk of beeld- en klankopnames gereproduceerd of meegedeeld worden als illustratie bij onderwijs of voor wetenschappelijk onderzoek, op voorwaarde dat het doel van de reproductie of de mededeling

niet commercieel is. Er mag in elk geval aan het eventueel aanwezige publiek geen toegangsgeld gevraagd worden. Maar zelfs bij een reproductie of mededeling als illustratie bij onderwijs of voor het wetenschappelijk onderzoek hebben de uitvoerende kunstenaars, producenten van fonogrammen, en producenten van de eerste vastleggingen van films recht op een vergoeding. Ook de uitzendingen van omroeporganisaties zijn auteursrechtelijk beschermd. Heruitzending, reproductie en verdeling van die uitzendingen, en de mededeling van die uitzendingen op een voor het publiek toegankelijke plaats tegen betaling van toegangsgeld, kan enkel met schriftelijke toestemming van de omroeporganisatie, en dit tot vijftig jaar na de eerste uitzending.

Geluids- en beeld dragers die in een archiefbewaarplaats terecht komen stellen heel specifieke problemen wat betreft de bewaring, wat betreft de mogelijkheid om ze te kunnen blijven gebruiken of afspelen, en ook wat betreft het toegankelijk maken en het in raadpleging geven ervan. Twee voorbeelden. Het archief van de voormalige Belgische eerste minister en de huidige EVP-voorzitter Wilfried Martens, waarvan ik op het Algemeen Rijksarchief in Brussel het oudste gedeelte heb mogen inventariseren, bevat twee soorten geluidsbanden en drie soorten videobanden, en voor elk van die vijf soorten heb je andere weergaveapparatuur nodig. In het Rijksarchief in Kortrijk, waar ik nu mijn brood verdien, berust sinds 2003 het klankarchief van de gewestelijke radiozender Radio 2 West-Vlaanderen. Dat archief bevat twee soorten bakelieten platen en vier soorten magnetofoonbanden die elk op een ander toestel en of met aangepaste hulpstukken moeten worden beluisterd.

De grote variëteit van dragers, de extreme kwetsbaarheid van sommige dragers, en de bijna onmogelijkheid om nog bruikbare weergaveapparatuur te vinden voor oud materiaal, verplichten archivariissen ertoe om klank- en beeldarchief over te zetten naar een moderne drager. In België kan dat enkel mits toestemming van de auteurs en de uitvoerders of hun rechthebbenden. Zoals gezegd voorziet de wet alleen een uitzondering voor het Koninklijk Belgisch Filmarchief. In Nederland is de wetgeving wat minder strikt, zodat het archiveren daar een stuk vlotter kan, tenminste als er mogelijkheid is om de nodige investeringen in tijd, mensen en middelen te doen. Het bekijken en beluisteren van audiovisuele werken en geluidsarchief gebeurt best zo weinig mogelijk aan de hand van het originele materiaal. De kans op onherstelbare schade is immers groot. Maar in België is het musea en archieven bij wet niet toegestaan bewaarkopieën, viewingkopieën of raadpleegkopieën te maken, zonder zich te bekommeren om auteursrechten en naburige rechten. De enige uitzonderingen die de wet voorziet zijn het al genoemde Filmarchief en... jij en ik. Want, zoals gezegd, mogen particulieren thuis naar hartelust kopiëren voor eigen gebruik, zonder iemands toestemming te vragen.

Door deze wat paradoxale toestand wordt aan musea en archieven in België als gouden regel aanbevolen: *“Wanneer de rechten niet geregeld kunnen worden, wordt het materiaal niet ter beschikking gesteld van gebruikers”* (meer bepaald in het rapport van Ann Leysen, dat in 2001 werd opgesteld in opdracht van het Stadsarchief van Antwerpen en de Erfgoedcel van dezelfde stad). Wie dat toch doet, bijvoorbeeld omdat hij niet weet wie de rechthebbenden op het auteursrecht of de naburige rechten zijn, kan zich tegen eisen van schadevergoeding indekken met een verklaring van vrijwaring. De klant moet daarin aantonen dat hij al het mogelijke heeft gedaan om de auteurs of rechthebbenden te achterhalen. En tegelijk vrijwaart de klant uitdrukkelijk de archiefdienst van alle mogelijke schadeclaims. Het is dan de klant die de eventuele schadevergoedingen moet betalen. Om reden van de bestaande wetgeving raadt het vermelde rapport ook aan om bij het verwerven van klank- en beeldarchieven zoveel mogelijk (best alle) auteursrechten en naburige rechten te laten overdragen aan de archiefdienst door middel van een schriftelijke verklaring. Maar veel archiefvormers die hun klank- of beeldarchief schenken of in bewaring geven, of fotografen van wie bijvoorbeeld werk te vinden is in archieven van politici of kunstenaars, zijn helemaal niet happig om zomaar al hun rechten af te staan. Naast financiële overwegingen kan daarbij bijvoorbeeld ook beroepstrots een rol spelen, of het niet willen gunnen van gemakkelijke successen aan concurrenten. Dat laatste wordt bijvoorbeeld geïllustreerd door het vermelde klankarchief van Radio 2 West-Vlaanderen, een gewestelijke zender die deel uitmaakt van de openbare omroep VRT (Vlaamse Radio- en Televisie-omroep). De overeenkomst van bewaargeving stipuleert uitdrukkelijk dat niets daarvan in raadpleging gegeven mag worden aan wie dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de bewaargever. En de verantwoordelijken van de radio waren ook niet bereid, zelfs niet na herhaald aandringen, om van de kopies op cd-rom die zij voor zichzelf lieten maken van sommige klankopnames, ook een exemplaar te geven aan het Rijksarchief. Bij het onderhandelen van de overdracht bleek immers dat de manager van Radio 2 West-Vlaanderen op alle mogelijke manieren wilde voorkomen dat de concurrenten, met andere woorden de commerciële zenders, er zouden in slagen om ook maar iets van dat klankarchief te gebruiken, bijvoorbeeld in uitzendingen die in de tijd terugblikken.

Kans op versoepeling

Met dit soort situaties moeten archivarissen leren leven. Maar er is hoop op betere tijden, of op zijn minst is er een kleine kans dat er iets ten goede – voor de bibliotheek-, museum- en archiefwereld althans – verandert dankzij de *Richtlijn 2001/29/EG van het Europees Parlement en de Raad van 22 mei 2001 betreffende de harmonisatie van bepaalde aspecten van het auteursrecht en de naburige rechten in de informatiemaatschappij*. Die richtlijn wil som-

mige aspecten van het auteursrecht en naburige rechten harmoniseren en aanpassen aan de technologische ontwikkelingen. Tegelijk worden daarbij de internationale verplichtingen geïntegreerd die in december 1996 in Genève zijn vastgelegd in twee verdragen, respectievelijk inzake het auteursrecht en inzake uitvoeringen en fonogrammen, goedgekeurd in de schoot van de Wereldorganisatie voor de Intellectuele Eigendom (een organisatie van de Verenigde Naties, waarvan de Engelse naam voluit luidt: World Intellectual Property Organisation, afgekort WIPO). De Europese richtlijn bevestigt het recht van auteurs, uitvoerend kunstenaars, producenten van fonogrammen en films en omroeporganisaties om reproductie en mededeling aan het publiek van hun werken en prestaties toe te staan of te verbieden. Maar tegelijk formuleert de richtlijn een aantal beperkingen. Zo is een rechtmatige reproductie van voorbijgaande aard en onderdeel vormend van een technisch procédé (bijvoorbeeld opslag in het cachegeheugen van de personal computer) niet onderworpen aan het reproductierecht. En verder wordt in artikel 5 van de richtlijn een twintigtal uitzonderingen op de basisregel opgesomd, waarbij de Europese wetgever aan de lidstaten de keuze laat welke beperkingen of restricties op het auteursrecht en naburige rechten zij al dan niet in hun eigen wetgeving willen opnemen.

Voor de archiefwereld zijn vooral de beperkingen van belang die genoemd worden onder punt 2, letters c) en d), en onder punt 3, letters a), e) en n). Punt 2 luidt: *“De lidstaten kunnen beperkingen of restricties op het in artikel 2 bedoelde reproductierecht stellen ten aanzien van: (...) [Letter] c) in welbepaalde gevallen, de reproductie door voor het publiek toegankelijke bibliotheken, onderwijsinstellingen of musea, of door archieven die niet het behalen van een direct of indirect economisch of commercieel voordeel nastreven; d) tijdelijke opnamen van werken, gemaakt door omroeporganisaties met hun eigen middelen ten behoeve van hun eigen uitzendingen; bewaring van deze opnamen in officiële archieven kan wegens hun uitzonderlijke documentaire waarde worden toegestaan”*.

Punt 3 stelt: *“De lidstaten kunnen beperkingen of restricties op de in de artikelen 2 en 3 bedoelde rechten [namelijk het reproductierecht en het recht van mededeling aan of beschikbaarstelling voor het publiek] stellen ten aanzien van: [Letter] a) het gebruik uitsluitend als toelichting bij het onderwijs of ten behoeve van het wetenschappelijk onderzoek, [mits] de bron, waaronder de naam van de auteur, wordt vermeld, tenzij dit niet mogelijk blijkt, en voorzover het gebruik door het beoogde, niet-commerciële doel wordt gerechtvaardigd; (...) e) het gebruik ten behoeve van de openbare veiligheid of om het goede verloop van een administratieve, parlementaire of gerechtelijke procedure of de berichtgeving daarover te waarborgen; (...) n) het gebruik van niet te koop aangeboden of aan licentievoorwaarden onderworpen werken of ander materiaal dat onderdeel uitmaakt van de verzamelingen van de in lid 2, onder c), bedoelde instellingen [met name voor het publiek toegankelijke bibliotheken, onderwijsinstellingen, musea en archiefbe- waarplaatsen], hierin bestaande dat het werk of materiaal,*

via speciale terminals in de gebouwen van die instellingen, voor onderzoek of privéstudie meegedeeld wordt aan of beschikbaar gesteld wordt voor individuele leden van het publiek”.

Zoals gezegd kan elke lidstaat van de EU een eigen selectie maken uit de door de Europese Unie voorgestelde inperkingen van het auteursrecht en de naburige rechten, en wat dat voor België zal geven is vooralsnog onvoorspelbaar. Een betreuwenswaardig minimalistisch wetsvoorstel van senator Philippe Monfils, ingediend in 2001, werd na een advies van de Raad van State, in juni 2002 door de indiener en in oktober 2002 door verschillende andere senatoren en door de regering geamendeerd, maar uiteindelijk niet verder besproken⁵. In elk geval is het nog altijd mogelijk om de al te strikte bepalingen van de Belgische wet betreffende het auteursrecht en de naburige rechten, wat te versoepelen in een voor het archiefwezen en andere bewaarinstellingen gunstige zin. We kunnen alleen maar hopen dat onze beroepsverenigingen erin slagen de beleidsmakers te overtuigen van de noodzaak om de geciteerde versoepelende bepalingen uit de EU-richtlijn op te nemen in de Belgische wetgeving, uitgaand van het algemeen belang, dat het best gediend is met een zo goed mogelijke bewaring en een zo ruim mogelijke toegankelijkheid van het culturele erfgoed. In mei 2004 heeft de toenmalige federale minister van Economie, Fientje Moerman, een wetsontwerp ingediend bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers⁶. Dit ontwerp is nog in bespreking in de bevoegde Kamercommissie en de vrees bestaat dat de beheersvennootschappen voor de inning van auteursrechten aan het lobbyen zijn om hun belangen te laten primeren op het algemeen belang.

Noten

1. Deze tekst is een aangepaste versie van een lezing gegeven op 25 mei 2004 tijdens het Belgisch-Nederlands-Duits archiefsymposium in Arnhem (Nederland) van 25-26 mei 2004, georganiseerd door het Gelders Archief. Een verslag van dit symposium leest u verder in dit nummer, op p. 33-35.
2. Publicatieblad van de Europese Gemeenschap, nr. L 167 van 22 juni 2001, p. 10-19.
3. Gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad van 27 juli 1994; gewijzigd bij wet van 3 april 1995 houdende aanpassing van de wet van 30 juni 1994 betreffende het auteursrecht en de naburige rechten, Belgisch Staatsblad 29 april 1995.
4. De eerstvolgende alinea's over de Belgische wetgeving zijn mede gebaseerd op Ann Leysen, Auteursrechten audiovisuele archieven. Film- en geluidsarchieven. - Antwerpen: Stadsarchief, 2001. - 88 p. Zie ook nog de bijdrage van Katrien Van der Perre en Ann Leysen over auteursrecht versus het bewaren, kopiëren en hergebruiken van audiovisueel materiaal, in Daniël Biltreyst en Roel Vande Winkel (red.), Bewegend geheugen. Een gids naar audiovisuele bronnen over Vlaanderen. - Gent: Academia Press Wetenschappelijke Uitgeverij, 2004.
5. Zie daarover onder meer: Europese richtlijn auteursrecht: geen hapklare brok in België. Interview, in Bibliotheek- & archiefgids, 79 (2003) 3: p. 7-14. - Interview met twee mensen uit de bibliotheekwereld en uitsluitend vanuit die werkomgeving bekeken.
6. Zie http://mineco.fgov.be/redis_new.asp?loc=/intellectual_property/patents/advices_new_nl.htm.

SAMENVATTING

De Belgische auteurswet uit 1994, aangepast in 1995, maakt het archieven, musea, bibliotheken en andere bewaarinstellingen bijzonder moeilijk, onder meer om klank- en beeldarchieven waarvan zij niet alle rechten verworven hebben, naar behoren te beheren, zowel voor wat de bewaring als de beschikbaarstelling betreft. De Richtlijn 2001/29/EG van het Europees Parlement en de Raad van 22 mei 2001 betreffende de harmonisatie van bepaalde aspecten van het auteursrecht en de naburige rechten in de informatiemaatschappij biedt reële kansen om aan de verzuchtingen van de bewarende instellingen tegemoet te komen, maar laat de verschillende lidstaten vrij om de voorgestelde beperkingen op het auteursrecht al dan niet om te zetten in nationale wetgeving. Vanuit het standpunt van de bewaarinstellingen, en ieder die overtuigd is van de onvervangbare, niet in klinkende munt uit te drukken waarde van het culturele erfgoed, zou het in elk geval zeer betreuwenswaardig zijn als men in België alles bij het oude zou laten of een al te minimalistische aanpassing zou doorvoeren.

ABSTRACT

The Belgian law on copyright (1994, modified in 1995) puts record offices, museums, libraries and other preservation institutions before quite some difficulties. Especially the adequate management of sound and image records for which the preservation institutions did not acquire all rights, proves to be a tough task, as regards preservation as well as communication. The Directive 2001/29 of the European Parliament and the Council (22 May 2001) offers real opportunities to ease this situation, but leaves it up to each member state to decide which of the proposed restrictions of copyright law are to be transposed in national law. From the point of view of the preservation institutions, and for anyone convinced of the irreplaceable value of the cultural heritage, it would be very regrettable if Belgium would leave everything the way it is.